

Formují se nové sociální role podniků. Nově se formulují problémy a otevírají nová pole pro výzkumy sociologie práce, podniku a průmyslu. Jestliže v souladu s dosavadními administrativně centristickými a extenzivními postupy v sociálním řízení společenská objednávka projevovala největší zájem o výzkum a analýzy mobility, sociálního klimatu a sociální péče se sociotechnickým vyústěním do sociálního plánování, progresivní podniky začínají přesouvat své zájmy do oblasti efektivity i oblasti sociálního řízení. Objednávky se formulují v oblasti efektivity sociálních struktur, stimulačních nástrojů sociální vybavenosti a sociálního řízení se zřejmě očekávanými sociotechnickými výstupy do sociálního prognózování a projektování.

V podmínkách povzbuzujících intenzifikační úsilí vrcholových vedení podniku roste zájem o člověka výkonného, tvořivého a iniciativního, angažovaného v urychlování procesu společenské přestavby. Tomu odpovídá i úsilí o přestavbu poznávacích procesů a výchovně vzdělávacích struktur, podnikových stimulačních nástrojů a sociálních služeb a činností. Nově se posuzují problémy sociálních systémů podniků a jejich interakce se sociálním okolím (v širších vertikálních a horizontálních strukturách).

Naši kolegové v podnikové sféře stojí tváří v tvář novým úkolům, na něž však nejsou dostatečně teoreticky a metodologicky vyzbrojeni. Československá sociologická společnost jen velmi pomalu reaguje na tyto nové potřeby. Je na čase do procesu společenské přestavby také aktivně zapojit teoretický a metodologický potenciál.

*Doc. dr. Igor Tomeš, CSc.
Technickoeconomický výzkumný
ústav hutního průmyslu,
Praha*

Čas sociologie

Mnoho kritických hlasů ve všech rovinách a oblastech naší společnosti poukazuje na to, že její ekonomická základna i sociální, zejména morální nadstavba jsou ve velmi nežádoucím stavu. Úsilí o překonání této situace je doprovázeno řadou paradoxních momentů či spíše vývojových absurdit na frontě každodenního života a – snad jako určitá reflexe – i na frontě sociologické práce, která ve značné míře rozpačitě setrvává ve své poloze „an sich“, u svých akademických teoretických témat či obecně metodologických disputací, a věnuje především pozornost přehodnocování různých období své vlastní minulosti. Základní a vysoce aktuální problémy přestavby dosud ve své konkrétní podobě nevstoupily do centra vědeckého zájmu, v nejlepším případě je pouze identifikována jejich existence.

Po letech diskusí o základní orientaci oboru, o předmětu a specifice jeho uchopení dost dobře nelze dále reprodukovat úvahy o tom, že „sociální proliná do všech ostatních stránek společenské existence, neexistuje odděleně od jiných stránek společenského systému, současně však musí být teoreticky vyčleněno...“, nebo že „systémové pojetí předmětu zkoumání musí obsáhnout, prostudovat všechny jeho stránky, všechny vztahy a zprostředkování...“, že „kvantitativní metody mají své nezastupitelné místo v sociologické práci, právě tak jako kvalitativní...“ (citováno ze současných textů).

Tyto otázky již jsou, nebo by měly být vyřešeny.

Naše společnost dnes potřebuje sociologii zcela konkrétně a velmi naléhavě, se všemi jejími

přístupy, metodami a instrumenty, ať již jsou jakkoli dokonalé nebo nedokonalé, se všemi jejími pozitivními i negativními zkušenostmi. V současné době „sociální revoluce“ si nemůžeme dovolit luxus dále rozvíjet abstraktní úvahy o nejobecnějších otázkách oboru, zkoumat jevy marginální či objevovat objevené (což je bohužel až příliš často tolerováno zejména mladé generaci) a polemizovat o tom, jak a proč je či není sociologie na vstup do praxe připravena. Diskuse o tom, že není připravena, trvají již příliš dlouho. Měli bychom všechny své metody a síly cílevědomě zaměřit ke klíčovým jevům a procesům sociální reality, z nichž se všechny ostatní v té či oné míře odvíjejí.

Měli bychom stimulovat práci interdisciplinárních týmů a dobrat se poznání zákonitostí současné pozitivní i negativní dynamiky v *ekonomické základně*, ať již jsou to zákonitosti ekonomické, sociálně ekonomické, sociální, technické, ekologické a další. Měli bychom formulovat praktická opatření, naznačit alternativní cesty a experimentovat s možnými nástroji řešení. Zde bychom měli přispět zejména sociologickou komplexností pohledu a zabránit jednostranným ekonomistickým či technicistním absolutizacím, které odhlížejí od sociálních důsledků, avšak jsou dnes značně populární (např. návrhy na prioritní zavedení konvertibility měny, návrhy tržního řešení bytové otázky v systému netržní ekonomiky atd.).

Měli bychom se více zabývat závažnými *nadstavbovými jevy* současnosti, a to například politikou a jejími souvislostmi a vývojovými trendy, dále mechanismy distribuce moci a autority a s tím souvisejícími byrokratickými deformacemi, a zvláště pak tím, co svým způsobem prolíná všemi složkami nadstavby a do značné míry je ovlivňuje – *sférou morálky*.

To je téma analýzy povýtce sociologické, téma, jemuž bohužel naše sociologie (právě tak jako naše společnost) dosud věnovala zcela mizivou pozornost, což velmi citelně poznamenalo společenské i individuální vědomí a systém neformálních hodnot a norem. Říkáme decentně, že morální normy se rozvolnily. Například krádež (zejména v rovině socialistického vlastnictví) ztratila stigma společenského odsudku, které ji od věků provázelo. Naopak, stává se téměř atributem sociální zralosti a je-li prováděna systematicky, reálně působí jako zdroj blahobytu a společenské vážnosti. Zabýval se vůbec někdo sociologicky fenoménem rozkrádání, jeho proměnami a implikacemi, které tak výrazně vstupují do života naší společnosti? Také korupce a zneužívání moci a pozice jsou značně rozšířenými a „účinnými“ mechanismy.

Některé obecné hodnoty a instituce, jako je například rodina, se do etického vědomí populace promítají dichotomicky: verbálně jsou uznávány za významné a vysoce hodnoceny, prakticky však narážejí na bariéru egoismu či přinejmenším egocentrismu, která je surově kací. Také pracovní morálka (včetně vědecké) má mnoho trhlin. Takových deformovaných momentů v oblasti etiky je celá řada a velmi neblaze ovlivňuje život společnosti ve všech jejích sférách.

V současnosti se na mezinárodní scéně dostávají do popředí otázky humanismu a uplatňování obecně lidských hodnot v soužití států různých společenských systémů. Neměli bychom tím spíše usilovat o prosazení těchto hodnot v soužití lidí jednoho společenského systému? Neodvážím se odhadnout jak statisticky často se v praxi (i vědecké) reálně uplatňují takové normy mezilidských vztahů, jako jsou ohleduplnost k lidem i k prostředí, altruismus, čestnost, pravdomluvnost, nekomformnost, nezištná ochota, spolupráce, spolehlivost, pracovitost, svědomitost, obětavost, dobrá vůle, přátelství, solidarita atd.

V našem přetechnizovaném a masou poznatků přetíženém výchovně vzdělávacím systému na jejich osvojení jaksi nezbyvá místo, přestože jsou fundamentem a současně živnou půdou pro utváření morálního profilu populace. Staly se jakýmsi nepotřebným anachronismem, který je pro úspěšný život v rovině individua spíše disfunkční. Ne tak v rovině společnosti. V průniku s ekonomickou základnou, v transformaci do pracovní morálky – ve všech rovinách pracovní a řídicí hierarchie – jsou tyto hodnoty zcela praktické a vysoce funkční. Jak máme

zmapováno, proč a kde především se ztratily? Jak ovlivňuje sociologie proces výchovy socialistického člověka? A měla by to být právě sociologie – protože se ukazuje, že pedagogika je úzce zaměřena na kvantitativní stránku přenosu vědomostí. Proč jsou „nastupující generace stále necitelnější a lhostejnější?“ (Švejcar, RP 18. 2. 1989). Jak to, že pragmatická orientace na vlastní materiální prospěch, bez ohledu na způsob jeho dosažení a bez ohledu na prospěch společnosti, je v populaci značně rozšířena? Jak je to možné, že máme podstatně nižší produktivitu práce než kapitalistický systém, když klasikové předpokládali pravý opak? Jak je možné, že bezohledně ničíme svoje životní prostředí, když cílem socialismu je všestranně rozvinutý život člověka?

Podobných základních a současně velmi složitých otázek je celá řada. Nemohou být ovšem položeny ani vyřešeny izolovaně, ale ve vzájemném propojení, v přístupu naprosto a důsledně komplexním. Takový přístup byl vždy proklamován jako nejsilnější zbraň sociologie. Má sociologie tuto zbraň? A má-li ji, je schopna ji použít? A je-li schopna, chce ji použít?

Stalo se již téměř tradicí, že naše sociologie (jako jedna z mála věd) stále „ztrácí svoji tvář“. Téměř periodicky, v každé výrazně kritické společenské situaci provede zpravidla akt své vlastní metafyzické negace, začne znova, téměř na zelené louce. Je to marnotratné. Má-li účinně vstoupit do procesu přestavby, nemůže zaměřit své síly především sama na sebe, na své neustálé přehodnocování, na boj o „držení praporu“ a jeho konsekvence, ale musí rozvinout racionální spolupráci, implikující ony všelidské hodnoty, rozvinout demokratické úsilí o skutečně kvalitní, smysluplné, pohotové a poctivé poznání, které naše společnost tak naléhavě potřebuje.

*Dr. Eva Bártová, CSc.,
Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV,
Praha*

Sociologie pro stranickou práci v Severomoravském kraji

V podvědomí československé odborné veřejnosti je už dlouhá léta spojen Severomoravský kraj s tím, že zde sociologové velmi těsně spolupracují se stranickými orgány, či opačně, že stranické orgány zcela pravidelně – a dá se říci, že i systematicky – využívají ve své mnohostranné činnosti služeb sociologů. S vědomím toho, že se sice nejedná o jev v našich podmínkách ojedinělý, ale na druhé straně přece jen svou dlouhodobostí a trvale vysokou intenzitou spolupráce obou složek – politické a odborné – mimořádný, považujeme za oprávněné zevšeobecnit získané zkušenosti a nastínit žádoucí, ale i reálné tendence dalšího vývoje tohoto prospěšného kontaktu.

Stručný historický exkurs se odvíjí od počátku sedmdesátých let, kdy se krajský stranický orgán obrátil na sociology (konkrétně na ostravskou pobočku Sociologické společnosti při ČSAV) se žádostí o realizaci průzkumů zaměřených na problematiku komplexní socialistické racionalizace a posléze intenzifikace výroby. Cílem bylo rozšířit analýzy připravované pro jednání orgánů o názory pracujících. Do prvotní orientace na ekonomické otázky spadají ještě šetření zaměřená na zvýšení účinnosti brigád socialistické práce, po případě na odhalení rezerv v činnosti pracovních kolektivů ve stavebnictví.

S odstupem času se dá toto počáteční období charakterizovat jako období hledání a vzájemného ověřování. Ze strany stranických orgánů především v tom smyslu, jak a v čem